

staat deze school nog ietwat geïsoleerd, maar toch heeft zij een niet te onderschatten invloed. Zij betoogt, dat de innerlijke beleving volgens vast plan bij het kind is te wekken. Het is mogelijk om gevoelens en wilsimpulsen aan het kind te doen beleven op zulk een wijze, dat het kind godsdienstig leert voelen.¹³⁸⁾ Vandaar de stelling van *Kabisch*, dat „Religion lehrbar” is.¹³⁹⁾ En al hebben andere catecheten enkele reserves, *Niebergall* met zijn grooten invloed is het toch hierin met *Kabisch* vrijwel eens, dat het kind zoo bearbeid kan worden, dat practisch blijkt, dat door de „Erlebnisse”, die wij het bieden, voor hem de religie doceerbaar is.¹⁴⁰⁾

Anderen meenen, dat het beleven van den godsdienst voor het kind mogelijk is, maar alleen door contact met de religieuze gemeenschap;¹⁴¹⁾ terwijl weer anderen — en onder hen noemen wij speciaal *Bohne*¹⁴²⁾ —, al willen ze voor orthodox gehouden worden, toch in zooverre het „Erlebnis”-principe erkennen, dat ze zeggen, dat het kind bij het godsdienstonderwijs alleen het voorportaal van de werkelijke godsdienstige innerlijke beleving kan betreden als vrucht van het onderwijs.

Voor de *practijk van het schoolwezen* heeft de „Erlebnis”-paedagogiek niet geringe beteekenis gehad.¹⁴³⁾ Niet zoozeer door wat zij bouwde, meer door wat ze afbrak en soms ook door wat ze bedierf. Men wilde, dat de school zou worden, in tegenstelling met de vroegere, niet iets vreemds in de menschelijke gemeenschap, niet iets dat van de samenleving was losgeweekt, maar een gelukkig levend lid in het totaal van de vormen van het leven. Ze is geen onderwijs- en opvoedingsinstituut, maar eenvoudig het levenspaleis voor de jeugd, beheerscht door haar eigen levenswet.¹⁴⁴⁾

Een niet gering gevaar voor ordelijke toestanden vloeide uit de consequente beleving van deze gedachte voort. Allerlei gestalten nam de „Erlebnis”-idee in de practijk aan. Onder leiding van *Blüher*¹⁴⁵⁾, *Wyneken*¹⁴⁶⁾ en *Lietz*¹⁴⁷⁾ ontwikkelde zich de *Wandervogel-beweging* en kwamen andere takken van jeugdorganisatie naar voren, die spraken over „schöpferische Erziehung”, welke een chaos als begin bewust als ideaal poneerden. „Im Anfang war das Chaos” werd het devies dezer practische „Erlebnis”-paedagogen. Het practische schoolwerk werd in de „Gemeinschaftsschulen” van den Hamburger „Wendekreis” o.a. in Bremen, Berlijn, Maagdenburg en Dresden aangevat.¹⁴⁸⁾ In de „Landerziehungsheime”¹⁴⁹⁾ ontstonden voor meer gegoeden centra, waar de nieuwe beginselen werden beleefd.

De jeugd moest in deze inrichtingen, naar het ideaal, haar historisch „worden” zelf beleven, daardoor, dat ze uit den chaos groeide tot